

18. YÜZYILA AİT BİR RİSALEYE GÖRE MİKNATISIN DİNSEL-BÜYÜSEL
VE TIBBİ İŞLEVLERİ

*RELIGIOUS-MAGIC AND MEDICAL FUNCTIONS OF THE MAGNET
ACCORDING TO A 18TH-CENTURY TREATISE*

Özkan DAŞDEMİR*

Öz

Folklorik malzemenin kişinin karşısına ne zaman ve nerede çıkacağı meçhuldür. Birçok araştırmacının bizzat tecrübe ettiği bu durumu Orhan Şaik Gökyay 1976 yılında sunduğu "Beklenmedik Kaynaklarda Folklor" başlıklı bildirisinde çeşitli örneklerle ortaya koymuştur. Bazı kaynaklarda ise folklorik malzemenin niteliği beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Biz de tesadüfen hakkında bilgi sahibi olduğumuz bir risalenin, katalogda kayıtlı olduğu üzere bir menkıbe metni değil de, folklorik açıdan önemli bilgilerin bulunduğu bir tıp risalesi olduğunu gördük. Bu risale Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde "Menâkıb-ı Süleyman A.S." adıyla kayıtlıdır. Hazret-i Süleyman'ın mıknatısı elde etme hikâyesinin anlatıldığı başlangıç kısmına bakılarak yapılan bu adlandırma metnin bağlamını karşılamaktan uzaktır. Söz konusu metin esasında mıknatısın çeşitli hassalarını anlatan bir tıp risalesidir. İki bölüm hâlinde ele aldığımız risalenin birinci bölümünde mıknatısın menşei ile ilgili çeşitli rivayetler nakledilmiştir. Çalışmamızın esasını teşkil eden ikinci bölümde ise mıknatısın dinsel-büyüsel ve tıbbi işlevleri örneklendirilmiştir. Çalışmamızda bu bölümü iki ana başlıkta toplayarak her başlığı da kendi içinde sınıflandırdık. Metnin dokusunu bozmadan sadeleştirerek verdiğimiz örnekler, yazılı ve sözlü kültürdeki rivayetlerin derlemesi niteliğindeki bu risalenin içinde tıp folkloru bakımından önemli uygulamaların olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Tıbbi ve mistik folklor, Mıknatıs, Hazret-i Süleyman, Tıp risalesi.

Abstract

When and where folkloric material faces with the person is unknown. Orhan Saik Gökyay revealed this situation many researchers have personally experienced in his statement entitled "Folklore in Unexpected Sources" which he presented in 1976, with several examples. The nature of the materials may occur unexpectedly in some sources. We, by chance, saw that a treatise we have information about was a medical treatise that has important information in terms of folklore, not an anecdote text as registered in the catalog. This treatise is registered with the name "Manaqib-i-Suleiman" in the Public Library of Kastamonu Province. This naming done by looking at the initial part in which the story of Prophet Solomon's getting the magnet is far from covering the context of the text. The text in question is basically a medical treatise describing a variety of properties of the magnet. Various rumors about the origin of the

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. El-mek: ozkandasdemir@hotmail.com

magnet were conveyed in the first part of the treatise which we have discussed in case of two-part. In the second part, which forms the base of our study the religious –magic and medical functions of the magnet have been exemplified. We have classified each title in their own by collecting this part under two main headings. The examples we have given by simplifying and without disrupting the tissue of the text have indicated that there have been important applications on account of folklore of medicine in this treatise, which is in the nature of a compilation of the rumors in the written and oral culture.

Key Words: Medical and mystical folklore, Magnet, Prophet Solomon, Medical treatise.

I. Giriş

Kütüphanelerimiz Türk kültür tarihine ışık tutacak nadide eserlerle doludur. Harf inkılabından sonra akademisyenler ve gönüllü araştırmacılar tarafından kültür tarihimizin bu değerli eserleri peyderpey ortaya çıkarılmış ve çıkarılmaya devam etmektedir. Araştırmacıların, çalışacakları konuya karar verdikten sonra yapacakları ilk iş şüphesiz konu ile ilgili literatürün taraması olacaktır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda artık araştırmacılar oturdukları yerden yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphanelerin kataloglarına rahatlıkla ulaşabilmektedir. Fakat kütüphane katalogları her zaman bizlere doğru bilgiler vermemektedir. Zira “Davutoğlu Süleyman Hikâyesi” üzerinde devam etmekte olan çalışmamız için Kastamonu İl Halk Kütüphanesi’nden temin ettiğimiz bir metnin katalogda “Menâkıb-ı Süleyman A.S.”¹ ismi ile kayıtlı olduğu hâlde esasında mîknatısın çeşitli hassalarını anlatan bir tıp risalesi olduğunu gördük ve bu bilinmeyen risaleyi tanıtmaya karar verdik. Çeviri veya telif mi olduğu hakkında bilgimizin olmadığı bu risale tıbbi ve mistik folklor bakımından zengin örnekler barındıran bir derleme niteliğindedir. Risalede halk tıbbına ait çeşitli uygulamalar yer yer bazı hekim ve bilgilerin referansları ile örneklendirilmiştir.

Folklorik malzemenin ne zaman ve nerede karşımıza çıkacağını kestirilemeyeceğini Gökyay, “Beklenmedik Kaynaklarda Folklor” başlıklı bildirisinde çeşitli örneklerle ifade etmektedir (Gökyay, 1976: 119-125). Yazar, kişinin karşısına umulmadık yerden çıkan folklor malzemelerini örneklendirdiği bu yazısında tıbbi ve mistik folklorla ait bir örnek de kaydetmiştir. Buna göre, çocukların kızamık tedavisinde annelerin yaygın olarak uyguladığı bir pratiğin caiz olmadığı, uygulayan kadının ve buna rıza veren erkeğin kâfir olduğuna dair bir fetva verilmiştir. Bu fetvadan anlaşılmıştır ki, kadınlar çocuklarının iyileşmesi için taştan bir suret gibi nesne eder ve o taşta tazim ederek çocukları için şifa dilerler. Kadınlar o taşın çocuklarına şifa verdiğine inanırlarmış (Gökyay, 1976: 120). Bazense folklorik malzemenin niteliği beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Biz de tesadüfen hakkında bilgi sahibi olduğumuz bu risalenin, katalogda kayıtlı olduğu üzere bir menkıbe metni değil de, folklorik açıdan önemli bilgilerin bulunduğu bir tıp risalesi olduğunu gördük.

¹ Söz konusu risaleye göre Allah, Cebrail aracılığıyla Süleyman Peygamber’e mîknatısı hediye etmiştir. Metnin bu isimle kaydedilmesinin nedeni budur. Bu konu aşağıda uzunca tartışılacaktır.

II. Kültür Tarihi Bakımından Taşlar

İnsanların çeşitli amaçlarla kullandıkları ilk eşyalar tabiiatta rahatlıkla ulaşabildikleri taşlardan üretilmiştir. Eski çağ tarihi uzmanları, elde edilen buluntulardan hareketle insanlığın ilk dönemlerini çeşitli taş ve maden isimleri ile adlandırmıştır. Şüphesiz, taş ve madenler yalnızca eski çağlarda kullanılmamıştır. Mimariden sanayiye, tıptan ulaşımaya kadar pek çok alanda medeniyetlerin yükselmesi, taş ve madenlere bağlı olarak süregelmiştir.

İnsanlar çeşitli taş ve madenleri kutsal kabul etmiş, onlara bazı değerler yüklemiştir. Yukarıdan, gökten geldikleri için göksel kutsallığa ait olan göktaşları yeryüzüne göksel kutsallıkla yüklü olarak düşerler, yani göğü temsil ederler. Bu nedenle bu taşlar kutsal addedilir ve insanlar, taşlarda Tanrı'nın ilk hâlini, doğrudan tezahürünü görürler. Gök gürültüsünün kutsallığı ile ilgili inanışlarda gök gürültüsü taşları denilen çakmaktaşları, şimşeğin okunun ucu olarak kabul edilir ve bu taşlara saygı duyulur (Eliade, 2003b: 74-75). Örneğin; Efes'teki Artemis heykeli ve Humus'taki Elagabal kozalağının gökten geldiği düşünülürdü. Eliade, göktaşlarından en bilinenlerinden birinin Mekke'deki Kâbe (Hacerü'l-Esved) olduğunu ifade eder (Eliade, 2003a: 20; 2003b: 231). Yazara göre taş devrinden kalma mitolojik bir anı olan *yıldırımtaşı* ilkel düşüncede fırtına tanrılarının yeryüzünü dövdüğü çekiçlerdir. "Demirciler örslerinde demir döverken, kudretli tanrılarının yaptığı ilk işe öykünürler" (Eliade, 2003a: 31).

Bir taşta olağanüstü bir kudretin olmasının anlamı bu taşın herhangi bir ruhla birleşmiş olmasıdır (Eliade, 2003b: 43). Taş tapımının içeriğinde taşın kutsalla olan bağı yer almaktadır (Eliade, 2003b: 47-49). Sertliği, dayanıklılığı ve sağlamlığı ile ilkel insanı cezbeden taş; kendisinden başka bir şeyi temsil ettiği sürece bir tapınım nesnesi olmuş, ilkel insanların kendilerini korumaya yönelik enerji merkezleri olarak kullanılmıştır (Eliade, 2003b: 222). Somut varlığıyla bir tapıma sahip olmayan taşlar çeşitli inançlarda bereketi sembolize eder. Bazı taşlar, gerek içinde bulduklarına inanılan ata ruhları sayesinde, gerek biçimleri (gebe kadın: kadın taş), gerekse kökenleri dolayısıyla kısır kadınları doğurgan kılabilmektedir. Örneğin Hindistan'da genç evliler çocukları olması için taş anıtlara yakarılırlar, kısır kadınlar taşa sürtünürler. Burada bazı taşların kendi kendilerinden doğduklarına ve ürediklerine inanılır. Madagaskar'da ve Kuzey Kaliforniya'da kısır kadınlar, gebe kadına benzeyen bir kayaya dokunurlar. Bazı yerlerde genç kadınlar çocuk sahibi olabilmek için kutsanmış bir taş boyunca kayarlar. Bazı taşlar çocukların büyümesini ya da sağlıklı olmasını sağlar. İşlerinin açılmasını isteyen tüccarlar, bereket getiren taşları yağa bularlar. Avrupa'nın ve dünyanın bazı bölgelerinde genç evliler, evliliklerini bereketli kılmak için bir taş üstünde yürürler (Eliade, 2003b: 222-229).

Taşlar eski Türk inanç sisteminde de önemli bir yere sahiptir. Bir Altay-Türk yaratılış destanına göre Ülgen, insanoğlunu yaratırken, etlerini topraktan, kemiklerini de taştan yapıp ona ilk örneğini vermiştir (Ögel, 1971: 465). Verbitskiy'in derlediği Altay yaratılış destanında Ülgen göklerden gelen bir buyruk üzerine ellerini uzatır ve denizden çıkan taşı tutarak üstüne oturur. Ülgen yaratma eylemine bu taşın üzerinde başlar (Ögel, 1971: 433). "Eski bir efsaneye göre, Çin şehzadesinin tatlı hilesine aldanıp kutsal taşı yabancılara veren Türk kahramanın, ülkesinden bereket gider. Dağ ruhundan doğan Maaday Kara doğarken elinde dokuz köşeli taş varmış" (Beydili, 2005: 549). Destan kahramanlarının taştan doğması, efsane ve hikâyelerdeki taşa dönüşme motifi, ağrı ve hastalığın taşa bırakılması pratiği, gebe kalmak için kullanılan

taşlar, evin dirliği için kapı üzerine asılan taşlar (Beydili, 2005: 549-550)... Türk inanç sisteminde taşın ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca; dünyaya hükmetmek için muhafaza edilen *yeşim taşı* (Ögel, 1971: 75), kıyamet sembolü olan *karataş*, yağmuru yağdıran *yada taşı*, çocuğun rahat doğmasını sağlayan *zümrüt taşı*, çeşitli hastalıkları sağaltan *Harezmi taşı* (Seyidoğlu, 2005: 48) kutsal ve değerli taşlardan bazılarıdır.

Seyidoğlu, Türk mitolojik anlayışından kültürümüze intikal eden *yağmur yağdıran, kırsırlığa sebep olan, doğumda kolaylık sağlayan veya çeşitli hastalıklara iyi gelen* taşların varlığına işaret ederek taşlara sihir atfedilmesinin bu taşların vaktiyle tanrılar tarafından kullanılmış olmasından ileri geldiğini ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2005: 49). Türk halk hikâyeleri ve masallarında da bazı taşlarla karşılaşmaktayız. Örneğin; "Göztaşı" isimli masalda kör olan padişah her sabah göztaşını gözlerinin üzerine sürer ve o günün akşamına kadar etrafını görebilirmiş (Boratav, 2001: 91-92). Alptekin, masal ve halk hikâyelerimizde bahsi geçen iki taş hakkında bilgi verdiği yazısında binek taşının evin kızına talip olmanın sembolik anlamı olduğunu, yaydığı ışıkla etrafını aydınlatan sihirli şamşırak taşının ise geleceğin enerji teknolojisine ilham olabileceğini ifade etmektedir (Alptekin, 2011: 51-64).

Taşların Türk inanç sistemindeki mevki ile ilgili en kapsamlı çalışma Hikmet Tanyu'nun "Türklerde Taşla İlgili İnançlar" başlıklı eseridir. Tanyu, söz konusu çalışmasında, çeşitli toplumlarda geçmişten günümüze taşlarla ilgili inançlar hakkında bilgi verdikten sonra ülkemizdeki değişik illerden derlenen uygulamaları örneklendirmiştir (Tanyu, 1987). Konu ile ilgili bir başka önemli çalışma Hakkı Acun'un hazırladığı "Türk Kültüründe Taşlar" isimli eserdir. Yazar, Türk-İslam kültüründeki önemli taşları *fonksiyonel, kutsal ve yardım amaçlı taşlar* olarak gruplandırarak örneklendirmiştir (Acun, 2010).

III. Tıbbi ve Mistik Folklor Bakımından Taşlar

Türkiye'de halkbiliminin ilgi alanına giren konularda ilk derlemelerin yayımlandığı "Halk Bilgisi Haberleri" ve "Türk Folklor Araştırmaları" adlı süreli yayınlarda ülkemizde çeşitli taş ve madenlerle ilgili uygulamaların birçok örneği kaydedilmiştir. Böyle bir yazıda Ünver, kütüphanelerimizin tıp folkloruna ait bilgilerin bulunduğu defter, risale ve kitaplarla dolu olduğunu, bu eserlerde maddi ve ruhi tedavilere ait bilgiler bulunduğu ifade etmiş; bu bağlamda bazı taş ve madenlerle ilgili uygulamaları örneklendirmiştir. Örneğin; Bursa Gemlik arasındaki Veysel Karani türbesinde bir taş bulunmuş. Çocuğu olanlar dileklerini dileyerek taşa çivi çakarlanmış. Çivi doğru giderse dilek olur, eğrilirse olmazmış. Gerze'nin (Sinop) Şeyh Hüseyin köyünde, çocuğu olmayanlar satı taşını ziyaret ederlermiş. Kız olursa Satı, erkek olursa Satılmış derlermiş. Erzurum'da al karısının demirden korktuğuna inanılır ve demiri demire vurup al karısı korkutulmaya çalışılmış (Ünver, 1936: 113-128). Taş ve madenlerin sağaltıcı özelliklerine dair tespitler oldukça fazladır. Örneğin; sancılara ve sızılara deva mahiyetinde olan Bursa'daki *Karataş*; Anadolu'da hasta ve zayıf çocukların, ayağında yahut kolunda sızısı olanların geçirildiği *delikli taşlar*; Toroslarda düşman gözünü kör etmek, kötü ruhları öldürmek, talihsizliğe nihayet verip kısmete kavuşmak amacıyla kullanılan ve Ankara'da diş ağrısının tedavisinde kullanılan *çivilenmiş taşlar* (Yalgın, 1949: 60); türbelerde dilek niyetiyle kullanılan taşlar (Ali Rıza, 1933: 97, 98); diş tedavisinde kullanılan taşlar (Ali Rıza, 1933: 97); Gaziantep'te baş ağrısını geçiren *kara taş*; kantaşından yapılan ve burun kanamasını durduran yüzük (Ali Rıza, 1933: 98); Sivas'ta çocuğun nazardan korunması için mavi bez içine okunarak

konulan *akik taşı* (Üçer, 1989: 258); Bingöl'de bir efsaneye de konu olan ve kulak ağrılarına iyi gelindiğine inanılan *kulak taşı* (Alptekin, 1993: 112-113); Erzurum'da çocuklu ve gebe kadınlar tarafından muhafaza edilen ve çocukların yaşayıp büyümesine sebep olan *tıpkı taşı* (Sırrı Numan, 1930: 10) gibi taş ve madenlerle ilgili uygulamalar bu örneklerden bazılarıdır. Ayrıca, Mesudiye'de araç tutmasına karşı ağza çivi alınması (Gürsoy, 1968: 5005), basur tedavisinde demir veya taşın havanda dövülüp toz şekeri ile karıştırılarak yenilmesi (Ayrıl, 1936: 21) ve çakmak taşının dövülüp bala katılarak ince hastalığa yakalanmış kişilere yedirilmesi (Üçer, 1983: 260) gibi uygulamalar vardır.

IV. Çeşitli Kaynaklarda Mıknatıs

Mıknatıs, manyetik alan üreten nesne veya malzeme olarak tarif edilmektedir. Mıknatısın manyetik gücü pek çok bilim dalının kendi amaçları doğrultusunda kullanageldiği bir özelliktir. Geçmişten günümüze mıknatısın işlevleri ile ilgili çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Rönesans'ın sonlarına doğru, William Gilbert o zamana kadar manyetizma hakkında geliştirilmiş görüşleri derleyerek "Mıknatıs Üzerine" (1600) adlı çalışmasını kaleme almıştır. Kepler, bu eserden hareketle, Güneş'i ve gezegenleri birer mıknatıs kabul eden bir açıklama geliştirmiş, gezegenlerin Güneş'in çevresinde elips çizmesini manyetizma ile açıklama yoluna gitmiştir (Topdemir, 2013: 73).

Elimizdeki risalede mıknatıs için metin boyunca *taş* sözcüğü kullanılmaktadır. Günümüzde her ne kadar terminolojik olarak taş grubunda gösterilmese de sert ve katı bir madde olarak mıknatısın bir taş çeşidi olarak düşünülmesi gayet doğaldır. Çeşitli kaynaklarda mıknatıs taşı ile ilgili bilgiler mevcuttur.

Mıknatıs antik çağlardan beri bilinen bir maddedir. Örneğin; Thales, demiri harekete geçirmesinden dolayı, mıknatısın ruhu olduğunu belirtmiştir (Dürüşken, 1994: 78). Aristoteles'in öğrencilerinden Theophrastos, "De Lapidibus" adlı eserinde Cansız Dünya'nın harikaları olan değerli taşlar, yani cevherler, arasında mıknatısı da zikretmiştir (Demir ve Kılıç, 2003: 5). Şihâbüddîn Ebû'l-'Abbas Ahmed ibn Yûsuf el-Tifâşî (ölümü 1253), cevherlere ilişkin yapıtlardan biri olan "Ezhâr el-Efkâr fî Cevâhir el-Ahcâr" da mıknatıs hakkında da bilgiler vermiştir (Demir ve Kılıç, 2003: 17).

Osmanlı döneminde, daha çok tababet çalışmalarıyla tanınan Muhammed ibn Mahmûd el-Şirvânî, 1427 yılı civarında kaleme aldığı "Cevhernâme" adlı eserinde değerli taşlardan mıknatısı ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır (Demir ve Kılıç, 2003: 20). II. Murad Dönemi'nde Mustafa ibn Seydî tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilen "Tensûhnâme-i İlhânî" adlı eserde mıknatısın "Deryâ-yı Kulzüm"den (Kızıldeniz) çıkarıldığı ve mıknatısın iyisinin kızıl ve kara olduğu ifade edilmektedir. Hatta bu denizde seyreden gemileri mıknatıs çekip helak etmesin diye gemilerde demirden bir nesne bulundurulmazmış (Demir ve Kılıç, 2003: 24). Bu eserde mıknatısın işlevlerine dair bazı bilgiler de mevcuttur. İbn-i Sina'dan nakledilen bir rivayete göre bir kimse ezilmiş demir içmiş olsa, o kişiye ezilmiş mıknatıs içirilir ve mıknatıs kişinin vücudundaki demiri toplayarak dışarı çıkarırmış. Yine bir kişi mıknatısı ezip eline sürse ve elini de kapalı kilide sürse kilit açılırmış. Mıknatıs, gebe kadının ayağına bağlanırsa, kadın zahmetsizce doğurmuş (Demir ve Kılıç, 2003: 25).

Yazıcızâde Ahmed-i Bîcân'ın, "Dürr-i Mekkûn" adlı eserinde mıknatısın demiri çekme korkusundan Hint gemilerine mih vurulmadığı ifade edilmiştir (Demir ve Kılıç, 2003: 26). Yine, el-Kazvînî'nin "Acâ'ib el-Mahlûkât ve Garâ'ib el-Mevcûdât" adlı

eserinin Türkçe çevirilerinden birini 1453'te yapmış olan Ahmed-i Bicân'ın söz konusu eserinde miknatisin fiziksel özellikleri ile tıbbi-sihri yararlarına ilişkin kısa bilgiler verilmiştir (Demir ve Kılıç, 2003: 27).

15. yüzyıl tıp metinlerinden biri olan Cerrâh Mes'ûd'un "Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb" adlı eserinde miknatisin dinsel-büyüsel ve tıbbi özelliklerine ait iki örnek bulunmaktadır. Bu eserde ifade edildiğine göre; miknatis taşı, çocuğunu doğuramayan kadının yanına götürülürse kadın zahmetsizce doğururmuş (Uçar, 2009: 175) ve her kim bir parça miknatis taşını boynunda taşırsa gayet zeki olurmuş, hiçbir şeyi unutmamış (Uçar, 2009: 176). Bu türden örnekler çalışmamızda ele aldığımız risalede de benzer şekilde bulunmaktadır.

V. Metnin Tanıtılması

Çalışmamızda ele aldığımız risale, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 37 Hk 1071 arşiv numarasında kayıtlı bir yazmanın 1b-12b varakları arasında yer almaktadır. Mecmua niteliğindeki yazmada ayrıca Arapça gramer, mantık, tıp, tefsir, hadis ve tatbikî ilimler konuları ile bazı ayetlerin tefsirleri mevcuttur. Yazmadaki tek Türkçe metin çalışmamızda ele aldığımız risaledir. Bu risale yazmanın başındadır ve kütüphanede 37 Hk 1071/1 arşiv numarası ile kayıtlıdır. *Kırma talik* yazı türü ile kaleme alınan risale, "8 Recep 1126" (20 Temmuz 1714 Cuma) tarihli olup müellif/müstensih kaydı yoktur. Risalenin adı her ne kadar katalogda "Menâkıb-ı Süleyman A.S." ismi ile kayıtlı ise de metnin başlığı yoktur. Risalenin Hazret-i Süleyman'a nispet edilmesinin nedeni, metnin başındaki "Rivâyetdür ki bir gün Hazret-i Süleyman 'Aleyhissâlatü'l-mennân tahtında oturup Hak Te'âlâ'ya tesbîh ve tehlil iderdi." cümlesinden başlayarak 4b numaralı varağın sonuna kadar Süleyman Peygamber'in miknatisi elde etmesi ve Belkıs'ın miknatis yardımıyla zahmetsizce doğum gerçekleştirmesinin bu bölümde hikâye edilmesidir. Ancak bu metin esasında miknatisin hassalarını anlatan bir tıp risalesidir.

Risaleyi iki bölüm hâlinde değerlendirmek mümkündür. İlk bölüm Allah'ın Hazret-i Süleyman'a miknatisi hediye etmesi ve miknatisin menşei ile ilgilidir. İkinci bölüm ise miknatisin dinsel-büyüsel ve tıbbi işlevlerinin örneklendirildiği bölümdür.

Risalenin ilk bölümünün özeti şöyledir: Hazret-i Süleyman dünyada eşi benzeri olmayan bir saltanatın sahibi olmuştur. Kendisine bahşedilen nimetler için şükreden Hazret-i Süleyman daha fazlası için Allah'a şöyle niyazda bulunur: "Şol denizlerin dahi enini ve uzununu ve ne yerden yere varmasını ve ol denizlerin cenubunu ve şimalini ve gayrısını ve her memlekete nice varmasını ve kangı rüzgâr ile varmasını ve her memleketi ve cemi' âlemi bana bildiresin yâ Rabbi!" deyü Allah Te'âlâ'ya tazarru edüp ağladı." (1b) Hazret-i Süleyman'ın bu duası kabul olunur. Hükümü altındaki varlıklar dünya üzerinde büyük bir keşif yapmak için yola koyulurlar. Cinler denizleri ve karaları dolaşarak edindikleri bilgileri Hazret-i Süleyman'a iletirler. Hazret-i Süleyman duyduğu memnuniyetle dünya üzerinde dolaşmak ister. Gidecekleri şehirleri kolayca bulabilmek ve kaybolmamak için ne gerekli olduğunu sorar. En değerli danışmanlarından olan Ağyânûs² adlı bir bilgin Hazret-i Süleyman'a pusula

² Adına kaynaklarda rastlayamadığımız bu kişi Hazret-i Süleyman'ın baş veziri "Âsaf Bin Berhiyâ" olmalıdır. Zira risalenin 2a-2b varaklarındaki: *Öyle olsa yanında bir kimse var idi. Süleymân'ın, gâyet ile kâmil ve âkil ve fâzıl idi, dâim sağ tarafında otururdu. Her ne kadar müşkil iş olsa anuñla meşveret iderdi, anı severdi. Ağyânûs-ı hakim dirler idi. Anuñla danışdı.* ifadesinden anlaşılıyor ki bu kişi Hazret-i Süleyman'ın en güvenilir adamıdır. Bu kişi Hazret-i Süleyman'ın baş veziri Âsaf'tan başkası değildir. Ayrıca vr. 3b'de Hazret-i Süleyman miknatisi eline alır ve Berhiyâ'ya (Yazmada: *Berhitâ*) bazı sorular yöneltir. Miknatisi Hazret-i Süleyman'a telkin eden Ağyânûs'tur. Hz. Süleyman miknatis hakkındaki sorularını

yapmayı önerir. Ağyânûs'un telkiniyle Hint memleketindeki bir adada bulunan mıknaatısı Hazret-i Süleyman'ın huzuruna getirirler. Mıknaatıs sayesinde pusula yapar, harita çizerler. Bir süre sonra Hazret-i Süleyman'ın eşi Belkıs sıkıntılı bir gebelik geçirmekte iken Cebrail bu taşı getirir. Allah'ın emri ile mıknaatısı Belkıs'ın sol buduna bağlarlar. Doğum zahmetsizce gerçekleşir. Burada nakledilen hikâye ile Erzurum'da kadınlar arasında bilinen "tıpkı taşı"nın (diğer adı yad boncuğu veya boncuktur)³ hikâyesi oldukça benzemektedir. Bu taş Erzurum'da çocuklu ve gebe kadınlar tarafından muhafaza edilen ve çocukların yaşayıp büyümesine sebep olan bir taşmış. İlginç olan şudur ki -mıknaatısın menşesinde olduğu gibi- Erzurum'da kadınlar bu taşın Allah tarafından Hazret-i Süleyman'a bildirilen bir taşın parçalarından ibaret olduğuna inanırlarmış. "Güya Hazret-i Süleyman zamanında acuze bir kadın sihirle yeni doğan bütün erkek çocukları boğdurmuş, hiçbir suretle bunun önüne geçememişler. Nihayet Hazret-i Süleyman'a müracaat etmiş ve demişler ki: Ya nebi, bu kadın bizim çocuklarımıza biaman bir cellat olmuştur, bu kadın yavrularımızı sihirle boğdurur, elimizden alır; zavallı çocuklarımız ve biz bunun elinden naçar kaldık. Hazret-i Süleyman da Allah'a niyaz eder, Cebrail kendisine bu taşı onun sihri karşı olmak üzere bildirir. Hazret-i Süleyman da bu taştan bunlara birer parça verip çocuklarını bu suretle kurtarmış olur. İşte o zamandan beri bu âdet böylece cari olup geçmiş" (Sırrı Numan, 1930: 10). Benzer rivayeti daha sonra Başar da çalışmasında nakletmiş ve bu taşları Hazret-i Süleyman'ın dağıttığını ifade etmiştir (Başar, 1972: 57). Bu taşı elinde bulunduran kadın diğer kadınlar için tehlike teşkil edermiş. Taşın sahibi kadın bu boncuğu bir çocuk üzerine sıkarsa çocuk derhal ölür veya lohusa kadın üzerine bu taşla giderse boncuğun tesirinden çocuk ölmüş (Sırrı Numan, 1930: 10-11). Tıpkı taşının menşesinin Hazret-i Süleyman'a bağlanması, gebelik ve doğumla ilgili rivayetlerin mıknaatısla ilgili rivayetlerle benzerliği ilginçtir. Ancak, kaynaklarda tıpkı taşının koyu kahverengi, hafif sarı dalgalı, ufak fındık büyüklüğünde olduğu kaydedilmiştir (Sırrı Numan, 1930: 11; Başar, 1972: 57). Dolayısıyla bunların aynı taş olmadıkları açıktır. Mıknaatısla ilgili rivayetlerin zamanla unutulmuş Erzurum'da bu rivayetlerin tıpkı taşı etrafında toplanmış olması, ihtimal dâhilindedir.

Risalenin devamında mıknaatısın dinsel-büyüsel ve tıbbî kullanımları örneklerle anlatılmaktadır. Ancak arada mıknaatısla ilgili başka bilgiler de verilmektedir. Örneğin risalede kaydedildiğine göre en etkili ve güçlü mıknaatıs Kulzüm denizinde (Kızıldeniz) olurmuş. Kızıla yakın bir taşmış.⁴ Bu taş Zanzibar⁵ vilayetinde üretilmiştir. İskenderiye padişahına bu taştan çokça götürmüşler. Bu taşı boyunlarına takıp üzerlerinde taşımışlar. Bu şekilde düşman üzerine saldırdıklarında asla yenilmezlermiş. (8b-9a)

Risalede mıknaatısın insana kuvvet verdiği, susuzluğunu giderdiği, insanı yıldırımdan koruduğu ve askerî stratejik bir madde olarak düşmana karşı kullanıldığı kaydedilmiştir. Örneği az olan bu uygulamalar şu şekildedir:

"Ve budur ki kuvvet verir." (5a)

"Ve bu taşı götüren kimsenin üzerine yıldırım inmeye." (5b)

"Ve hem mıknaatısı ağzına bıraksalar, susuzluğu giderir." (8a)

yine ona yöneltmesi gerekirken vr. 3b'de Berhiyâ'ya yöneltir. Bu gerekçelerle Ağyânûs'un, Âsaf Bin Berhiyâ'nın diğer adı olduğu düşünülmektedir.

³ Başar'ın tespitine göre yörede bu taş "tıbığ taşı" veya "baba kulu" isimleri de verilmektedir (Başar, 1972: 57).

⁴ Benzer rivayet, yukarıda, Mustafa ibn Seydî'nin "Tensûhnâme-i İlhâni" adlı çeviri eserinde de ifade edilmişti (Demir ve Kılıç, 2003: 24).

⁵ Afrika kıtasının doğusunda Tanzanya'ya bağlı iki adadan oluşan özerk yönetilen bölge.

“Padişah İskender-i Zülkarneyn, bilgin Aristo’ya şöyle demiştir: ‘Bana bir nesne olsa ki, cümle âlem bana boyun eğse ve her nereye varırsam hiçbir asker bana karşı duramasa, düşmana ne kılsam kılayım.’ deyince, Aristo demiş ki: ‘O dahi bir güç nesne değildir. Kitaplarda gördüm, mıknatıs taşı, gayet cazip yazar. Mıknatıs getiresin, ben bir tedbir eylerim.’ İskender hemen adam gönderdi, gemiler ile mıknatısın gayet kuvvetlisinden getirdiler. Bilgin Aristo der ki: ‘Bu taştan kendiniz götürün.’ Ne zaman ki düşman askeri kaçıp giderdi, mıknatıs taşı onları çekip getirirdi. Zira onların giydiği demir zırh idi, gidedururlardı ve bunlar dahi taş kuvvetine yorulmazlardı, Allah’ın takdiriyle galip olurlardı. (9a-9b)

“Ve eğer bir kimse mıknatıs taşıyla birini yıkasa; daima hamama girdikçe, hamamdan çıktıkça başında götürse, artık o kişinin bedeni zahmet görmez.” (10a)

VI. İnceleme

1. Mıknatısın Dinsel-Büyüsel İşlevleri

Bu grupta toplanan uygulamalar dinsel-büyüsel nitelikte olup mıknatısın üç tür kullanımı kaydedilmiştir. Bu kullanımlardan birincisi, kişinin mıknatısı üzerinde taşıması; ikincisi mıknatısın bir yerde bulundurulması; üçüncüsü ise mıknatısın başka nesnelere birlikte kullanılması şeklinde tarif edilmiştir. Elimizdeki yazmaya göre mıknatısın dinsel-büyüsel işlevleri dört grupta ele alınabilir.

1.1. Mıknatısın dinsel-büyüsel uygulamalarından bazıları ev ve aileyle ilgilidir:

“İbn-i Sina şöyle demiştir: Mıknatıs olan eve cin, hırsız, harami giremez ve o ev yangın tehlikesinden emin olur. Mıknatısı üzerinde taşıyan veya evinde bulduran kişi veba hastalığına yakalanmaz, evine dahi bu hastalık girmez. Bu kişi halk arasında saygın olur. Evinde mıknatıs bulduran kişinin bütün işleri Allah’ın takdiriyle yoluna girer.” (9a)

“Meşhurdur ki; mıknatıs olan evde dirlik olur. Karı-koca arasını bozmak istersen mıknatısa sarımsak sürüp o eve gömersin; artık o evde düşmanlık, kaygı, azgınlık ve felaket eksik olmaz.” (10 a)

1.2. Bu gruptaki örnekler kişinin nazar, büyü, cin, hastalık, yoksulluk gibi marazlardan korunması ve kişilerarası (karı-koca, dost-düşman vb.) ilişkilerle ilgili uygulamalardır:

“Bir kişi kara sevdaya tutulmuş olsa, bu taşın suyuyla yıkasınlar ve taşı dövüp bal ile karıştırarak içirsinler ve başında götürsünler ve taştan bir yüzük yapsınlar, taşısın; aklı yerine gelir.” (6b)

“Bir kişiye büyü yapılmış olsa, günden güne erise, gözü gönlü açılmasa, bu taşın suyu ile yıkasın ve taşı bir yüzüğe koysun, takınsın; günden güne gövdesi yenilenir ve bu taşı üzerinde götürene büyü ve kötü bakış işlemez.” (6b)

“Eğer bir kimsenin sevdiği veya helali olsa; o sevgili, talibine itibar etmese ve yüz vermese, bu mıknatıs taşı eline alıp bir demiri kaptırsa, çekip kendine getirse, o demiri ele alıp toz edip bir Isfahani sürme ile karıştırıp bir kimse ile göndere. O sevgilinin gözüne, kaşına çektirip ve sen dahi o demircikten dövüp toz edip Isfahani sürme ile karıştırıp gözüne çekesin ama sağ elinle çekesin ve o gönderdiğin kimse ile söyleşirken varıp gözüktesin. Allah’ın takdiriyle hemen sevgilinin gözünü ve gönlünü şöylece çekip getiresin.” (7a-7b)

“Karı-koca arasında geçimsizlik varsa, mıknatıs taşıyı demir ile birlikte gülsuyunun içine bırakasın. Yedi kez bu duayı okuyasın: *Allahümme sehbara li kalbe fülâne ibni fülân ‘alâ muhabbeti şevkan serî‘ân cezben şedîdâ kemâ yetecezzebu’l-mıknâtisu’l-hadîde ve eczebe rûhahû ve cesedehû ve kalbehû ve cemî‘i a’zâahû*. Daha sonra su içindeki mıknatısı ve demiri alasın. Bunları, matlubun pamuk ceketine sarasın, ocak içinde ateşe gömesin. O mıknatısı üzerinde taşıyasın. O taş sende oldukça matlubun gözü gönlü senden ayrılmaz, bir an seni görmeden duramaz.” (8b)

“Kadın-erkek bütün insanlar bu taşı üzerlerinde, akçe keselerinde taşırlarsa, yoksulluk görmezler, dedikodudan, nazardan ve hileden Allah onları korur.” (9a)

“Bu taşı üzerinde taşıyan kişinin olduğu yere cin gelemes. Kâbus gören kişi bu taşı üzerinde taşırsa artık kâbus görmez.” (5a)

“Mıknatısı yüzük kaşında taşıyan kişi hiçbir türlü hastalığa yakalanmaz; zehirli hayvanların, yırtıcıların ve cüzamlıların tehlikesinden emin olur.” (8a)

“Eğer düşmanını dost etmek istersen bu taşın bir parçasını demir ile o kişinin eşiğinde gömesin, o kişi sana dost olur.” (11b)

1.3. Mıknatısın dinsel-büyüsel işlevlerinden biri de gebelik ve doğumla ilgili uygulamalarda kendini gösterir. Gebelik ve doğum her ne kadar tıbbi bir süreci işaret etse de örnekler dinsel-büyüsel niteliktedir:

“Bu taşı üzerinde taşıyan kadın, taşın etkisinden, hiçbir zaman gebe kalmaz. Eğer bu taşı üzerinde taşıyan kişi gebe kadınla ilişkiye girerse düşüğe neden olur. Gebe kadın bu taşı eline alırsa çocuğunu düşürür.” (5b)

“Düşük yaşayan kadın bu taşı başında veya göbeğinde götürürse artık düşürmez.” (5b)

“Taşı üzerinde taşıyan kişi eşiyile ilişkiye girmeden önce taşı uzaklaştırsın, aksi hâlde kadın gebe kalmaz.” (5b)

“Düşük isteniyorsa, taş gebe kadının uyluğuna bağlanır, çocuk düşer.” (12a)

“Gebe kadın sancılanınca bu taş kadının uyluğuna bağlanırsa çocuğunu doğurur.” (12a)

Gebelik ve doğumla ilgili uygulamalardan biri de *ümmü sübyan*, *sübyan* veya *albastı* denilen bir ana-çocuk hastalığına ilişkindir. İnanışa göre çocuk sahibi olamayan bir cin doğurgan kadınları kışkırdığından; âdet görenlere veya hamilelere musallat olur, tedbir alınmazsa anneye ve çocuğa zarar verir. Hatta bu tehdit çocuk yedi yaşına gelinceye kadar devam eder. Uygulamanın örneği şu şekildedir:

“Bazı çocuklara bir hâl vaki olsa ki ona ümmü’s-sıbyan derler. Bu taştan yeşil tutulmadık çanağa su koysun ve o taşı bu çanağa bıraksınlar. O suya yedi *Fatiha* ve yedi *Mu’avezeteyn*⁶ ve yedi *İhlas* ve yedi *Kul yâ eyyuhe’l-kâfirun* ve yedi *Ayete’l-kürsi* ve yedi kez *Lâ havle ve lâ kuvvete* okuyup üzerine okusunlar. O suyu içirsin ve üzerine saçsınlar ve dahi çaresiz hastalar bu taştan başında götürse Allah’ın emriyle halas olur.” (5a)

1.4. Bu gruptaki örnekler kişinin zekâ, anlayış, alçakgönüllülük, mutluluk, güzellik ve saygınlık gibi ideal durum ve davranışlara ulaşması ile ilgilidir:

⁶ “Felak” ve “Nâs” sureleri.

“Bu taşın etkisi budur ki, eğer bir kimse bu taşı üzerinde taşırsa, halk arasında sevilen ve sayılan biri olur.” (4b-5a)

“Bu taşı kim toz hâline getirip misk, safran ve gülsuyuyla karıştırarak yüzüne ve kaşlarına sürer, maslahata varırsa isteği her ne ise gerçekleşir.” (9b)

“Bu mıknatısı taşıyan kişi hiçbir zaman gamlanmaz, hep mutlu olur.” (5a, 8a)

“Bunu taşıyan kişinin ilmi, anlayışı ve zekâsı artar.” (8a)

“Mıknatısı üzerinde taşıyan kişi gam ve keder görmez, cümle halkın gözüne muteber görünür. Nitekim o yüzük (*mıknatıs kaşlı*) parmağında olsa ve eğer karşısına iğne koysalar kendine çeker; eğer sarımsak sürülürse etkisi kaybolur, iğneye taş yapışmaz ve eğer sirke ile yıkarsalar tabiatı yine yerine gelir, aslına döner.” (8a)

“Eğer bir kişi bu taşı üzerinde taşırsa kibri gider, yumuşak huylu olur. Her ne iş tutarsa rast gelir. Her yerde ne tutarsa çekip getirir.” (11b)

“Her kim bu taşın bir parçasını boynunda taşırsa, zeki olur, ne işitirse unutmaz.” (11b)

2. Mıknatısın Tıbbi İşlevleri

Yazmada mıknatısın tıbbi işlevleri üzerine verilen örnekler; kişinin mıknatısı üzerinde taşıması, mıknatısın suyu ile yıkanma, mıknatısın suyunu içme, mıknatısın başka bir nesne ile birlikte toz ya da parça hâlinde kullanılması gibi birtakım uygulamalardır. Elimizdeki yazmaya göre mıknatısın tıbbi işlevleri on yedi alt başlıkta sınıflandırılabilir.

2.1. Aşırı kilo: “Eğer bir kişi gayet kilolu olsa, gövdesindeki etinin erimesini dilese, bu taşı götürsün ve hem yıkansın, karnı ine.” (12a)

2.2. Ayak titremesi: “Ayağı titrer kişi, taşı ve sarımsağı havanda dövüp yese iyi ola.” (12b)

2.3. Cinsel bağıllık: “Bir kişi bağılı olsa, bu taşın ağzına koysun, ağzında iken gün görmeden sudan alıp bu taşın kurnaya bırakıp gusletsin. Gusülden sonra iki ayağını yıkasın, Allah'ın takdiriyle bağı açıla.” (6a-6b)

2.4. Basur: “Hekim Ağyânûs şöyle demiştir: Eğer bir kişide basur olsa, bu taşı üzerinde götürse basuru düşüp gider, artık olmaz.” (10b)

“Bu taşı her kim sarımsak ile yağı büryan edip yese, basuru giderir ve göbek ağrısını sakın eder.” (12b)

“Basura bundan iyi gelen nesne yoktur. Yedi dirhem kendir tohumu, bir denk mıknatısı dövüp çiğ bal ile karıştırıp yedi gün yiye, def ola.” (12b)

2.5. Baş, yüz, çene bölgesi: “Eğer bir kişinin ağzı eğilir olsa, bu taşın suyunu içirip ve hem götürse halas ola.” (7a)

“Eğer burnu kanayan kişi bu taşı başında götürse def ola.” (8a)

“Bir kimsenin ağzı-gözü eğilse, mıknatıs taşını sarımsak ile dövüp ağzına sürseler ve hem yıkansa ve hem taşı götürse def ola, gündün güne halas ola.” (8a-8b)

“Bir kimsenin kulağı ağrırsa, mıknatısı kulağına bağlaya, ağrımaz ola.” (10a)

“Hekim Yakup şöyle demiştir: Eğer bir kişinin ziyade başı ağrısa, bu taşı dövüp kına ile, sirke ile yoğurup başına koysa, yakı eylese, halas ola.” (10b)

“Eğer yağa katıp başa sürülse başın uyuzunu giderir.” (10b)

“Bir kimsenin başı ağrısa yahut kulağı ağrısa, güm güm ölse yahut tutulsa veyahut ensesi veya alnı ağrısa veyahut temregi⁷ olsa yahut dişleri sızlasa; kına yağını alsın, bu taşı dövüp bal ile başına vursa def ola.” (11a)

“Eğer küçük çocuklar bu taşı boynuna taksalar dişleri esenlikle çıkar.” (11b)

2.6. Cilt: “Ve dahi bu taşı üzerinde taşıyan kimse hiçbir zaman çiban çıkarmaz. Ve dahi götürüren kimse bu taşın suyu ile yıkansa gövdesinde çiban kalmaz, dökülür gider.” (6a)

“Ve dahi her kim götürse, gövdesinde ur çıkarsa, eğer içinden kan giden suyu içip hem götürürse sakın olur.” (7a)

“Ve eğer cüzam olmuş kişi bu taşı götürse ve suyunu içse ve yıkansa o dertten halas olur.” (8a)

“Hekim İshak şöyle demiştir: Bu taşı üstübeç ile dövüp onulmaz yaraya ekseler çabucak onulur, def olur.” (10b)

“Ve eğer bir kişinin bıçığı⁸ ya barası⁹ olsa, bu taşı dövüp sirke ile ol bıçık veya baras üzerine vursa def olur.” (11b)

“Eğer bir çocuğun yüzünü bu taş ile yıkasalar veyahut yüzüne bu taşı sürseler artık yüzünde kıl bitmez.” (12a)

2.7. Demir batması veya yutulması: “Bir kimsenin bedeninde ok temreni kalsa yahut demir batsa, çıkmasa, mıkna¹⁰ yine mıkna ile dövüp un edesin; eğer demir ile döversen etkisi bir türlü dahi olur. Daha sonra o toz olan mıkna sirke ile karıştırıp bir fulya yağı katıp ondan sonra o yaranın ağzına vurasın. Allah’ın takdiriyle o demiri çekip çıkarır.” (10a)

“Ve eğer bir kişi bu taşın bir parçasını yutarsa, üzerine ne kadar demir yutarsa o demir kursağında erir, durmaz, mahvolur ve eğer demiri yutup üzerine bu taşı yutarsa, o demir ona zarar vermez.” (12a)

2.8. Göğüs bölgesi: “Bir kişinin çarpıntısı olsa, bu taşın suyunu içireler ve üzerinde götürse yüreği sakın olur.” (5a)

“Ve eğer bir kişi suyunu içse yüreği tazeler, ciğer ağrısını giderir.” (6b)

“Bir kişinin gönlünde illet olsa veya yüreğinde sancısı olsa, bu taşın suyundan içse ve hem başında götürse.” (7a)

“Hipokrat şöyle demiştir: Her kim bu taşı cedvâr¹⁰ ile, dövülmüş bal ile yese, akciğer hararetini ve nefes darlığını giderir.” (10b)

“Ve eğer bu taşı bir bardağa bıraksalar, suyunu içseler; yürek oynamasını def eder ve idrar yolunda olan taşı giderir.” (11b-12a)

⁷ Temrek: Bir çeşit deri hastalığı.

⁸ Bıçık: Kadınların meme uçlarında, çocukların ayaklarında, hayvanların ayak parmaklarıyla bileklerinde ter, pislik, çamur vb. sebeplerden ileri gelen sulu yara.

⁹ Baras: Vücutta yer yer beyaz ve alaca lekeler meydana getiren ve tedavisi kabil olmayan bir hastalık.

¹⁰ Zencefil cinsinden kâfuru kokulu uyarıcı olarak kullanılan safran kökü.

2.9. Göz: “Bu taş kişinin gözünün nurunu ziyade eder.” (5a)

“Bir kişinin gözü ağrısın, hiç çare olmasın, bu taş tımar edip çiğ bal ile başının bingıladağına vursa, göz ağrısı men olur.” (6a)

“Ve her kim mıknaatısı götürse, göz ağrısından halas olur ve eğer yüzük taşı etse yahut başında götürse.” (10b)

“Ve bu taş başında götürmek ile gözün nurunu ziyade eder.” (11b)

“Ve eğer bir kimsenin gözünde kıl bitse, o kılı çekeler, yerine bu taştan süreler, artık bitmez.” (11b)

2.10. İdrar yolları: “Ve dahi bir kimse işeyemese yahut bir at işeyemese, bu taş bir suya bırakıp o sudan içirsinler ve hem ayağına bağlasınlar, hemencecik işeye ve hem o sudan üzerine saçalar. Eğer at ise arka ayağına bağlasınlar.” (5b)

“Ve eğer idrar yoluna kum gelse, suyu içireler ve hem götüreler; men eder.” (6b)

“Ve eğer bir kişi idrar tutamasa yahut döşeğine işese, sol buduna bağlayalar ve başında götüre.” (7b)

“Bir kimsenin idrarı durmasın, aksa yahut çocuklar döşeğe işese ve bazı kişi vardır idrarını tutamaz, bu mıknaatıstan üç miskal başında götürse ve iki miskal toz edip ve yahni pişmiş yumurta kaba beraber edip od görmedik bal ile bir akşamda, bir sabahta yedi gün yiye ve masum çocuklar dört gün yiye, hemencecik kesilir.” (9b-10a)

“Galen şöyle demiştir: “Eğer bir kimsenin idrarı tutulsa, bu taş o kişinin boynuna takalar, idrar yolu açılır.” (12b)

“Ve eğer bir bardağa bıraksalar, suyunu içseler, yürek oynamasını def eder ve idrar yolunda olan taş giderir.” (11b-12a)

“Ve eğer hayâda yel olsa, soğanı yağla büryan edip bir şeker, bir mıknaatı dövüp üstüne ekip yiyeler, tahlil¹¹ eder, Allah'ın yardımıyla sürür giderir.” (12b)

2.11. Kuduz: “Ve eğer kuduz köpek ısırısın, içireler ve hem götüre, halas olur.” (7a)

2.12. Mide, bağırsak, karın bölgesi: “Ve dahi bir kimsenin kasığı yarılısın veya yellense, bazı çocuklar olur bazen ağlar yarılır yahut hayâsına yel iner. Bu taşın toz edip çiğ bal ile yalatsınlar ve başında götürsün ve kırk güne dek artık o marazı görmez.” (5b-6a)

“Ve dahi karın ağrısına ve tatar kurduna, suyunu içireler ve hem götüreler, halas olur.” (6a)

“Ve dahi bir kişinin dalağı kaskatı taş gibi olsa, bu taşın suyunu içe ve hem götüre, günden güne ezilir gider.” (6b)

“Ve eğer bir kişi suyunu içse, karnında ve bağırsağında düğümlemiş yelleri sürür giderir.” (6b)

“Ve eğer bir kişinin safrası çıksın, başında götüre, çıkmaz olur.” (7a)

¹¹ Çözümleme.

“Ve eğer bir kişinin midesinde illeti olsa veya midesi yorgun olsa, gönlü yemek istemese, bu taşı dövüp bal ile şurup edip içe, iki üç defa, necat bulur.” (11a)

“Bir kimsenin kuluncu olsa, bu taşı sirke ile dövüp gezdiği yere yakı edesin, üç defa böyle edesin, def olur.” (11b)

“Ve her kim bu taşı yumuşak dövüp acur tohumu ile, çiğ bal ile karıştırıp bir nice gün yese kulunç gider.” (12a)

2.13. Nezle: “Ve dahi bir kimse daima başında götürse, nezleyi (veya inmeyi) bağlaya, artık yüzüne ve dişine indirmeye.” (6a)

“Hekim oğlu Sina şöyle demiştir: Nezleyi (veya inmeyi) bağlamak istesen, çörek otu ve mıkna¹² ve akır-ı karha¹², yumurta akı, safran, tarçın ve kına cem edip dövüp sirke ile yoğurup bir parça gülsuyu saçıp başına yakı eylese, birkaç gün dura, nezleyi (veya inmeyi) bağlaya; denenmiştir.” (12b)

2.14. Ortopedi: “Ve eğer diz ağrısına çiğ bal ile vursalar hoş olur.” (8a)

“Eğer bir kimsenin belinden aşağı zahmeti olsa, uyluğundan, belinden veya ayağından, inciğinden veya ayak tırnağından veya tabanında veya parmağında sızı olsa yahut uyuşur olsa veya oturup durmaya mecali olmasa, bu taşı dövüp kına ile, sirke ile yoğurup tabanından çekip giderir, tabanına vuralar. Bir kimsenin kolu ve elinin parmakları veya bir gayrı yeri kırılrsa yahut uyuşuk olsa, bu taşın yumuşak dövüp kına ile, sirke ile yoğurup ellerine veyahut gayrı yerine üç gün sürse, artık o kişi zahmeti görmez.” (10b-11a)

2.15. Zehirlenme: Ve dahi zehir içmiş kişiye çiğ bal ile karıştırıp mıkna¹² şurup edip içireler, halas olur. (6a)

2.16. Psikolojik:

Alkol bağımlılığı: “Ve eğer bir kişi şaraptan kesilmese, bu taşı sarımsak ile dövüp o kişiye yemek içinde yedirseler, kesilir, artık içmez.” (12a)

Sara: “Hekim Galen şöyle demiştir: Her kim bu taşı kına ile yoğurup başına sarsa, saraya fayda eder.” (10b)

Uyku problemi: “Ve dahi bir kişi gece uyumasa, bu taşı yanında götürse, uyuya.” (6b-7a)

“Ve eğer çocuk uyumaz olsa, çağırrsa dursa, bu taşın suyundan içirip veyahut anası içse ve hem başında götüre, rahat olup uyur.” (7a)

“Eğer çocuk uyumasa, başı altında koysalar, ağlamaz.” (7b)

2.17. Hayvan hastalıkları: “Ve dahi bir kimse işeyemese yahut bir at işeyemese, bu taşı bir suya bırakıp o sudan içirsinler ve hem ayağına bağlasınlar, hemencecik işeye ve hem o sudan üzerine saçalar. Eğer at ise arka ayağına bağlasınlar.” (5b)

“Ve dahi at hastalansa veyahut ata göz değse, bu taşın suyundan içirip halas olur.” (6a)

¹² Latincesi “Pyretra” olan papatyaya benzer bir bitkidir. Kaynak: <http://www.bitkikurdu.com/akir-i-karha-faydalar.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2014). “Ödül Kahır” (*Üd-ül-kahr: Bir çeşit yara*) olarak da bilinen bu bitki, ülkemizde yetişmez, daha ziyade tropikal iklimlerde, Kuzey Amerika ve Güney Asya bölgelerinde dağlık ve kayalık arazilerde kendiliğinden yetişen bir ağaçtır. Çiçekleri pembe renkte papatyaya benzer. Çok yıllık bir ağaç olup sürgünleri damarlı ve kahverengi renktedir. Dalları ve kökleri kullanılır. Kaynak: <http://www.lokmanhekimimiz.com/1148/Urunlerimiz/Sifali-Bitkiler/Akir-i-Karha> (Erişim Tarihi: 01.03.2014).

VII. Sonuç

Kütüphanelerimizde kayıtlı eski harfli metinler işlendikçe kültür tarihimize ait bilgiler de gün ışığına çıkarılmaktadır. Kataloglarda başka konu başlıkları veya isimlerle kayıtlı yazmaların zaman zaman beklenmedik bir konu ile ilgili olduğu pek çok araştırmacı tarafından tecrübe edilmiştir. Özellikle mecmua niteliğindeki yazmalarda değişik konulara ait pek çok derleme mevcuttur. Bu tür eserlerde belli belirsiz olarak kayıtlı sayısız folklorik malzeme bulunmaktadır.

Böyle bir eser Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde "Menâkıb-ı Süleyman A.S." adıyla kayıtlıdır. Hazret-i Süleyman'ın mıknaatısı elde etme hikâyesinin anlatıldığı başlangıç kısmına bakılarak yapılan bu adlandırma metnin bağlamını karşılamaktan uzaktır. Söz konusu metin esasında mıknaatısın çeşitli hassalarını anlatan bir tıp risalesidir. Çeviri veya telif mi olduğu hakkında bilgimizin olmadığı bu risale tıbbi ve mistik folklor bakımından zengin örnekler barındıran bir derleme niteliğindedir. Risalede halk tıbbına ait çeşitli uygulamalar yer yer bazı hekim ve bilginlerin referansları ile örneklendirilmiştir. Metinde hekim ve bilgin olarak İbn-i Sina, Ağyânûs, Yakup, İshak, Hipokrat ve Galen isimleri geçmekte, bu kişilerin mıknaatısla ilgili rivayetleri nakledilmektedir. Risalenin yer aldığı yazmada değişik konularda Arapça metinler de mevcuttur. Mecmua niteliğindeki yazmanın tek Türkçe metni çalışmamızda ele aldığımız risaledir. Bu durum risalenin Arapçadan dilimize çevrilmiş olması ihtimalini akla getirmektedir. Müellif veya müstensih kaydının olmadığı bu risale kanımızca değişik kaynaklardan elde edilen bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir derlemedir. Çalışmamızda bir kısmını örneklendirdiğimiz yazılı ve sözlü kaynaklardaki rivayetlerle elimizdeki metin arasındaki benzerlikler bu düşüncemizi destekler niteliktedir. İki bölüm hâlinde ele aldığımız risalenin birinci bölümünde mıknaatısın menşei ile ilgili bilgiler verilmiştir. Mıknaatısın ilk olarak Hazret-i Süleyman tarafından kullanıldığına dair rivayet Süleyman Peygamber'in eşsiz saltanatı ve bütün varlıkları hükmü altına alması ile ilgilidir. Zira Süleyman Peygamber ile ilgili metinlerde pek çok hayvan ve nesnenin menşeinin onun saltanat zamanına ait olduğu kaydedilmiştir. Risalenin ikinci bölümünde mıknaatısın dinsel-büyüsel ve tıbbi işlevleri örnek uygulamalarla nakledilmiştir. Çalışmamızın esasını teşkil eden ikinci bölümde verilen örnekler, yazılı ve sözlü kültürdeki rivayetlerin derlemesi niteliğindeki bu risalenin tıbbi ve mistik folklor bakımından oldukça zengin bilgiler içerdiğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı (2010). *Türk Kültüründe Taşlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Ali Rıza (1933). Anadolu'da Sihirli Taşlar, *Halk Bilgisi Haberleri*, 27, 97-98.

ALPTEKİN, Ali Berat (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri*, Hatay: Kültür Ofset Basımevi.

ALPTEKİN, Ali Berat (2011). "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde İki Taş: Binek Taşı, Şamşırak Taşı", *Halk Bilimi Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 51-64.

AYRAL, M. Naci (1936). "İstanbul'da Halk Tedavi Usulleri", *Halk Bilgisi Haberleri*, 61, 20-22.

BAŞAR, Zeki (1972). *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

BEYDİLİ, Celal (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, çev. Eren Ercan, Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

BORATAV, Pertev Naili (2001). *Masallar -1- Uçar Leyli*, haz. Muhsine Helimoğlu Yavuz, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

DEMİR, Remzi; KILIÇ, Mutlu (2003). "Cevâhîr-nâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevâhîr-nâme", *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 14, 1-64.

DÜRÜŞKEN, Çiğdem (1994). *Antikçağ'da Psykhe Kavramına Genel Bir Bakış I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi. (Ayrı Basım)

ELIADE, Mircea (2003a). *Demirciler ve Simyacılar*, çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ELIADE, Mircea (2003b). *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, Yayına haz. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

GÖKYAY, Orhan Şaik (1976). "Beklenmedik Kaynaklarda Folklor", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. Cilt-Genel Konular*, Ankara: MFAD Yayınları, 119-125.

GÜRSOY, Osman (1968). "Mesudiye Köylerinde Tıp Folkloru", *Türk Folklor Araştırmaları*, 228, 5005.

<http://www.lokmanhekimimiz.com/1148/Urunlerimiz/Sifali-Bitkiler/Akir-i-Karha> (Erişim Tarihi: 01.03.2014).

ÖGEL, Bahaeddin (1971). *Türk Mitolojisi- I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

SEYİDOĞLU, Bilge (2005). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar (Metinler ve Tahliller)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Sırrı Numan (1930). "Erzurum'da Tıpkı Taşı", *Halk Bilgisi Haberleri*, 4, 10-11.

TANYU, Hikmet (1987). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi (2013). "Rönesans Döneminde Bilim", *Bilim ve Teknik*, Temmuz 2013, 72-75.

UÇAR, İlhan (2009). *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş, İnceleme, Metin, Dizinler)*, 1. Cilt, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÜÇER, Müjgân (1983). "Folklorumuzda Bal", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddi Kültür*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 255-270.

ÜÇER, Müjgân (1989). "Sivas'ta Folklorik Tıp ve Bunun Modern Tıptaki Yeri", *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988)*, Ankara: MFAD Yayınları, 253-266.

ÜNVER, Süheyl A. (1936). "Türkiye'de Tıbbi Folklor Üzerine Rapor 1", *Halk Bilgisi Haberleri*, 56, 113-135.

YALGIN, Ali Rıza (1949). "Türklerde Halk ve Tabiat: Su, Ağaç, Dağ ve Taş", *Türk Folklor Araştırmaları*, 4, 58-60.